

สารคดีวัฒนธรรม : “สร้าง” วัดเลียบ เมืองอุบลราชธานี ภูมิปัญญาชาวบ้านน้ำใช้

ปกรณ์ ปุกหุด*

* ปัจจุบันสำเร็จการศึกษาหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ผู้เขียนกราบมัสการขอพระคุณ พระครูอุบลคณาภรณ์ (อริณชโย วีระชัย บุตรราช) เจ้าคณะตำบลในเมือง เขต 2 (ธ) ที่เมตตาอนุเคราะห์ข้อมูลในการศึกษานี้ ตลอดถึงผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน อาทิ รศ.วิณา วิสเพ็ญ อาจารย์อมรา วิสเพ็ญ คุณชำนาญ ภูมิลี หัวหน้าหอจดหมายเหตุแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติฯ อุบลราชธานี และคุณณัฐพงศ์ มั่นคง อนึ่งผู้เขียนขอขอบพระคุณ ผศ.ดร.สมศรี ชัยวนิชยา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ที่ได้ให้ข้อคิดเห็นในการปรับปรุงบทความเรื่องนี้อย่างดียิ่ง

“สำง” หรือ “น้ำสำง” คือ บ่อน้ำสำหรับใช้เป็นน้ำกินน้ำใช้ของคนอีสานในอดีต เป็นภูมิปัญญาอันชาญฉลาดในการใช้ประโยชน์จากธรรมชาติเพื่อการดำรงชีวิต มิให้ขาดแคลนน้ำทั้งในยามปกติและหน้าแล้ง ปัจจุบัน “สำง” เป็นสิ่งที่คนรุ่นใหม่แทบไม่รู้จัก เอาเสียแล้ว ดังเช่นในเมืองอุบลราชธานี มี “สำง” อยู่หลายแห่ง โดยเฉพาะในวัดวาอารามที่เป็นศูนย์กลางของแต่ละชุมชน อย่างไรก็ตามยังมี “สำง” จำนวนหนึ่งที่ยังมีการใช้ประโยชน์ และยังคงมีความทรงจำของผู้คนบอกเล่าถึงความสำคัญในเวลาที่ผ่านเลยไป ได้แก่ “สำง” ของวัดเลียบ อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

รู้จัก “สำง”

สารานุกรมภาษาอีสาน-ไทย-อังกฤษ ของ ดร.ปรีชา พิณทอง ให้ความหมายของคำว่า “สำง” ว่า

“...“สำง” น. บ่อน้ำ บ่อที่ขุดลึกลงไปดินมีน้ำกินน้ำใช้ได้ตลอดปี เรียก น้ำสำง. Well (water)...” และอธิบายประเภทของสำงในคำที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ สำงจั้น¹ สำงแข่ง² สำงท้อ³ และสำงโสก (ปรีชา พิณทอง, 2532)

ภาพ 1 ซ้าย : สำงแข่ง ที่มา : Pongsuk Yapapa ในเพจตามรอยอีสาน
ขวา : สำงภายในวัดหนองไหล อ.เมือง จ.อุบลราชธานี ภาพเมื่อวันที่ 10 มิ.ย. 2558

¹ บ่อน้ำเล็ก ๆ ตื้น ๆ ที่อยู่ตามชายฝั่ง มีน้ำไหลซึมออกมาไม่ขาด บ้างก็เรียก น้ำสำงจั้น

² บ่อน้ำที่ขุดลึกลงไปดินมีน้ำกินน้ำใช้ตลอดปี แต่มีการสร้างให้มั่นคง จึงเอาระดานหรืออิฐกันไว้เป็นรูปกลมหรือสี่เหลี่ยม เรียก น้ำสำงแข่ง หรือ น้ำสำงแคว่ง

³ บ่อน้ำที่ใช้ห่อไม้หรือท่อนไม้ไว้ เรียก น้ำสำงท้อ นิยมขุดในภาคอีสาน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2485 เป็นต้นมา

ขณะที่สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 13 ได้ให้รายละเอียดเกี่ยวกับ
สร้าง (บ่อน้ำ) ว่า

“...สร้าง หรือ น้ำสร้าง บางท้องถิ่นเรียก “สร้าง” ในภาษาอีสานหมายถึง บ่อน้ำ
จำนวน “สร้าง” หรือ “น้ำสร้าง” แต่ละหมู่บ้านจะมีมาก-น้อย ขึ้นอยู่กับจำนวนประชากร
ของหมู่บ้านนั้น ๆ ...” และแบ่งสร้างเป็น 2 กลุ่ม คือ สร้างหะเอ (บ่อน้ำใช้)⁴ และสร้างกิน
(บ่อน้ำสำหรับบริโภค) (พิชญ์ สมพอง, 2542)

จากที่กล่าวจำกัดความมา จะเห็นได้ว่า “สร้าง” นั่นก็คือ แหล่งน้ำกินน้ำใช้
ในอดีต ก่อนที่มีการขุดน้ำบาดาล และน้ำประปาใช้ในปัจจุบันนั่นเอง ซึ่งถือเป็นความ
ความตายของสังคมเกษตรกรรมในอดีตเป็นอย่างยิ่ง อีกทั้งคนเราไม่อาจขาดแคลนน้ำ
สำหรับอุปโภคบริโภคได้ ยิ่งสภาพพื้นที่ของภาคอีสานที่จะกันดารน้ำในหน้าแล้งแล้ว
นับได้ว่ามีความจำเป็นต่อการดำเนินชีวิต ส่วนด้านการสร้าง “สร้าง” และการใช้ประโยชน์
มีวิธีการโดยการขุดหาตาน้ำ โดยการช่วยกันของสมาชิกในครอบครัว และคนในชุมชน
มีลักษณะดังนี้

“...เมื่อสำรวจพบตาน้ำแล้วก็ขุดเนื้อดินลงไป ส่วนใหญ่จะขุดบ่อเป็นรูปสี่เหลี่ยม
กว้างยาวประมาณ เมตรกว่า ๆ เนื้อดินชั้นบนเป็นดินร่วน ขุดลึกลงไปอีกก็เป็นดินเหนียว
และขุดลึกลงไปอีกก็เป็นดินทราย ชั้นที่เป็นดินทรายนี้เองที่จะเห็นตาน้ำไหลออกมา เมื่อ
เจอตาน้ำแล้วก็จะไม่หยุดขุดเพียงแค่นี้ ทั้งนี้เพราะเนื้อดินทรายพังทลายมากับน้ำได้ง่าย
อาจทำให้เกิดการทับถมในเวลาต่อไป นักขุดบ่อน้ำจึงต้องขุดลงไปอีกให้ชั้นดินศิลาแลง
ซึ่งมีความแข็งแรง คงทน ไม่พังง่ายและจะทำให้น้ำใสสะอาด ความลึกของบ่อน้ำไม่แน่นอน
โดยประมาณลึกตั้งแต่ 3 – 12 เมตร การขุดบ่อน้ำจะนิยมขุดในฤดูแล้ง ลีงจันเห็นตาน้ำ
และน้ำไหลออกมาเพียงพอ จึงมั่นใจว่าจะมีน้ำในบ่อจนขบปี ถ้าขุดในหน้าฝน ขุดลงไป
2 – 3 เมตรก็พบน้ำ แต่ครั้นถึงยามฤดูแล้ง บ่อแบบนี้ก็จะไม่มีน้ำ...” (วีระ สุดสังข์, 2556)

“สร้าง” ที่กล่าวมาข้างต้น เป็นสร้างธรรมดาทั่วไป หากมีการปรับปรุงให้แข็งแรงขึ้น
ด้วยคอกไม้ อิฐมอญ หรือพัฒนามาเป็นปูนซีเมนต์ เรียก “สร้างแข่ง” ซึ่งได้รับความนิยม
เพราะทำให้ “สร้าง” มีความคงทน พบเห็นอยู่หมู่บ้านต่าง ๆ วัด และเรือกวานไธนา การ
ใช้งานสร้างนั้นใช้ไม้คั่นเกาะจ้วงตักครุกลงไปในบ่อ หรือ กระปอม ในการตักน้ำ เพื่อใส่ครุ

⁴ มักขุดไว้ใกล้บ้าน ใช้ในการซักล้าง อาบ รดพืชผัก และให้สัตว์เลี้ยงกินดื่ม

กลับบ้าน สิ่งนอกจากเป็นแหล่งน้ำสำคัญของชุมชนแล้วยังเป็นสถานที่พบปะกันของผู้คนในชุมชน และเครื่องครัดเรื่องความการดูแลรักษาความสะอาด เนื่องจากเป็น “บ่อน้ำส่วนรวม” อีกด้วย

สร้างในเมืองอุบลราชธานี

นับตั้งแต่ตั้งชุมชนในเมืองอุบลราชธานี ก่อน พ.ศ. 2335 เชื่อได้ว่า “สร้าง” คงเกิดขึ้นพร้อมกับชุมชนเพื่อการใช้ประโยชน์ในการอุปโภคบริโภค แม้ชุมชนจะอยู่ใกล้แม่น้ำมูลก็ตาม แต่ก็อาจใช้ได้เพียงการอุปโภค เลี้ยงสัตว์ ทำเกษตรกรรม แต่ไม่สามารถใช้ดื่มกินได้ หากแต่เป็นที่น่าสังเกตว่า “สร้าง” ส่วนใหญ่ของเมืองอุบลราชธานีกลับพบในเขตวัดวาอาราม อันเป็นศูนย์รวมจิตใจของผู้คน ทั้งนี้เข้าใจว่าเนื่องจากสร้างเป็นบ่อน้ำสาธารณะ จึงเป็นการเหมาะสมและสะดวกที่จะอยู่ในเขตวัดอันเป็นศูนย์กลางของชุมชน และที่พบปะกันของทุกคน สอดคล้องกับความเป็น “บ่อน้ำสาธารณะ” อีกทั้งยังอาจเกี่ยวเนื่องในการสร้างบุญกุศลอีกด้วย ดังภาษิตว่า “ขุดน้ำบ่อ ก่อศาลา ยอชาผู้เฒ่า ปลุกต้นไม้ซัน ฮ่มบังเงา”⁵

“สร้าง”หรือบ่อน้ำที่ทราบว่ามีอยู่ในวัดต่าง ๆ แต่ปัจจุบันได้สูญหาย เลิกใช้ หรือปรับปรุงใช้งานอยู่ ส่วนใหญ่ปรากฏอยู่เอกสารประวัติวัด และคำบอกเล่า ได้แก่ ข้อมูลจากเอกสารประวัติวัดมหานาราม กล่าวว่า แต่เดิมมี “สร้าง” ภายในวัดมหานาราม (วัดป่าใหญ่) ถึง 4 บ่อ อยู่ทุกทิศของวัด แต่ละบ่อลึกประมาณ 6 – 7 เมตร บ่อทิศเหนือใช้เป็นบ่อน้ำดื่มโดยเฉพาะ (ทองแดง อุดตสนโต, พระ, 2532) ขณะที่พระครูอุบลคณาภรณ์บอกเล่าว่า ยังมี “สร้าง” ภายในวัดป่าน้อย วัดใต้ วัดเลียบ วัดสุทัศนาราม (อุบลคณาภรณ์, พระครู, ๒๕๕๙) คุณชำนาญ ภูมิ กล่าว่ามี วัดศรีอุบลรัตนาราม หรือวัดศรีทอง กับที่หลังวัดโรมันคาทอลิกหลังโรงเรียน อาเมาเรีย (ชำนาญ ภูมิ, ๒๕๕๙) อย่างไรก็ตามคาดเดาว่า จะมีอีกหลายแห่ง แต่ยังมีได้สำรวจเพิ่มเติม ในบรรดา “สร้าง” ที่กล่าวมา ปัจจุบันมีเพียง “สร้าง” ของวัดเลียบที่ยังมีการใช้งานอยู่ ดังจะได้กล่าวต่อไป

⁵ ณัฐพงศ์ มั่นคง กล่าวภาษิตนี้กับผู้เขียน ภาษิตนี้ยังอาจเกี่ยวข้องกับคำสอนในพระพุทธศาสนาว่าด้วยการสร้างสาธารณะประโยชน์ ดังที่กล่าวไว้ใน วนโรปสูตร ที่ว่า “...ชนเหล่าใดสร้างอาราม (สวนไม้ ดอกไม้ผล) ปลุกหมูไม้ (ใช้รมเงา) สร้างสะพาน และชนเหล่าใดให้โรงน้ำเป็นทานและบ่อน้ำทั้งบ้าน ที่ที่พักอาศัย ชนเหล่านั้นย่อมมีบุญ เจริญในกาลทุกเมื่อทั้งกลางวันและกลางคืน ชนเหล่านั้นตั้งอยู่ในธรรม สมบูรณ์ด้วยศีล เป็นผู้ไปสวรรค์”

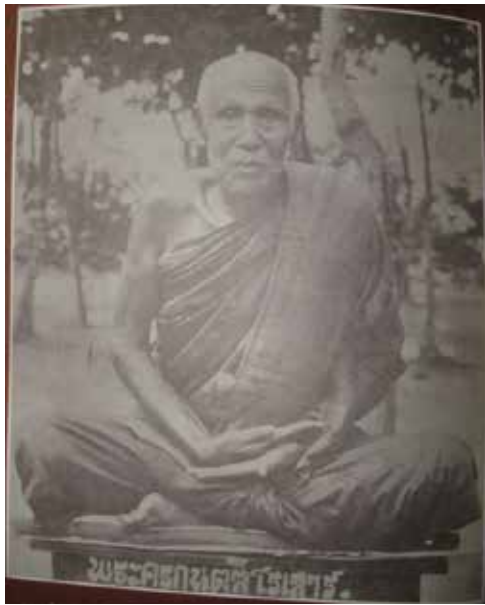
“สร้าง” วัดเลียบ มรดกภูมิปัญญาน้ำกินน้ำใช้จากความทรงจำ

วัดเลียบ เป็นวัดสำคัญเก่าแก่วัดหนึ่งของเมืองอุบลราชธานี สังกัดคณะสงฆ์ธรรมยุต ตั้งอยู่ที่ ต.ในเมือง อ.เมือง จ.อุบลราชธานี จากบันทึกของพระโพธิญาณมุนี (ภทฺธิโย สุธีร์ดวงมาลา) อดีตเจ้าอาวาส กล่าวว่าก่อตั้งขึ้นในราวปลายรัชกาลที่ 3 เมื่อปี พ.ศ. 2439 โดยเป็นสำนักสงฆ์สายวิปัสสนากัมมัฏฐาน มีเจ้าอาวาสปกครองมา 10 รูป กระทั่งยุคของพระอาจารย์ทิพย์เสนา ทิพพเสน (แท่นทิพย์) หลังท่านมรณภาพวัดได้ร้างเป็นเวลาเกือบปี

ภายหลังหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล ได้มาบุกเบิกสร้างวัดอีกครั้งในปี พ.ศ. 2435 ในสมัยรัชกาลที่ 5 พร้อมสร้างเสนาสนะต่าง ๆ ขึ้นมาใหม่โดยการนำของท่านและทายาทายิกา มีพระอุบลการประชาธิบดี (บุญชู พรหมวงศานนท์) พระสุรพลชยากร (อุ่น) ท้าวกรมช้างทองจัน และสังฆการีจารย์จรรพมา สังฆการีจารย์เกษ ร่วมกันปฏิสังขรณ์วัด (วัดเลียบอุบลราชธานี อารามแห่งบูรพาจารย์, 2554)

หลวงปู่เสาร์ กนตสีโล⁶ เป็นพระวิปัสสนาจารย์องค์สำคัญ จึงปรากฏพระเถรานุเถรมาพำนัก จำพรรษาอยู่วัดเลียบเพื่อศึกษาข้อวัตรปฏิบัติเป็นจำนวนมาก อาทิ หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต ซึ่งเป็นลูกศิษย์รูปสำคัญของหลวงปู่เสาร์ พระเทพสิทธิธำมธาร (เขมโย จันทร์) พระเทพสุทธาจารย์ (คุณสมปนโน โขติ) พระธรรมเจดีย์ (พนฺธฺโร จุม) เป็นต้น (กนตสีโลมหาเถรานุสรณ์, 2554) หลวงปู่เสาร์ยังมีอุปนิสัยชอบก่อสร้างเสนาสนะ จึงอาจจัดได้ว่าท่านเป็น “พระช่าง” รูปหนึ่ง ผลงานของท่าน มีตั้งแต่สิมไม้หลังเก่า หอแจก (ศาลาการเปรียญ) พระประธานไม้ พระพุทธรูปไม้ และพระประธานปูนปั้นองค์ใหญ่ (พระพุทธรูปจอมเมือง) ตลอดถึงเสนาสนะอื่น ๆ ภายในวัด รวมถึง “สร้าง” ของวัดเลียบแห่งนี้ด้วย

⁶ พระครูวิเวกพุทธกิจ (กนตสีโล เสาร์) กำเนิดเมื่อวันจันทร์ แรม 14 ค่ำ เดือนยี่ ปะระกา ตรงกับวันที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2402 ที่บ้านท่าโคม ต.หนองขอน อ.เมือง จ.อุบลราชธานี (ปัจจุบันเป็นตำบลปลาปาก) ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดเลียบระหว่าง พ.ศ. 2435 – 2445 ท่านเป็นบูรพาจารย์พระกัมมัฏฐานอาจารย์ของหลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต มรณภาพเมื่อ วันอังคาร แรม 3 ค่ำ เดือน 3 ปีมะเมีย ตรงกับวันที่ 3 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2484 ณ วัดมหาอำมาตยาาราม นครจำปาสัก ประเทศลาว สิริอายุ 82 ปี 62 พรรษา ทำการฌาปนกิจศพ ระหว่างวันที่ 10 – 16 เมษายน พ.ศ. 2486 ณ วัดบูรพา อ.เมือง จ.อุบลราชธานี

ภาพ 2 พระครูวิเวกพุทธกิจ (กนตสีโล เสาร์) นั่งเหนือโต๊ะไม้ บริเวณใกล้สังฆาวาสวัดเลียบ
ที่มา : วัดเลียบ อารามแห่งบูรพาจารย์

“สัง” ของวัดเลียบนี้ เป็นของเก่าแก่ที่มีอยู่คู่วัดมาแต่เดิม เชื่อกันว่าขุดขึ้นในสมัยที่พระครูวิเวกพุทธกิจ (กนตสีโล เสาร์) เป็นเจ้าอาวาสวัดเลียบ เมื่อราวปี พ.ศ. 2435 “สัง” แห่งนี้ตั้งอยู่ใกล้กับประตูวัดทิศเหนือ ลักษณะเป็นอาคารแปดเหลี่ยมขนาดเล็ก เหนือประตูทางเข้ามีป้ายเขียนบรรยายว่า

“...บ่อน้ำโบราณ สร้างเมื่อ พ.ศ. 2435 โดยหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต...”

ภายในมี “สัง” มีลักษณะเป็นบ่อน้ำขนาดความลึกประมาณ 7 เมตร ก่อด้วยอิฐและซีเมนต์ พร้อมติดตั้งอุปกรณ์สำหรับสูบน้ำขึ้นมาใช้งานภายในวัด น้ำประปาที่ใช้ภายในวัดมาจาก “สัง” แห่งนี้

ความเป็นมาของ “สัง” นี้ ได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พระครูอุบลธนาภรณ์ (อริณโช วีระชัย บุตรราช) เจ้าคณะตำบลในเมือง เขต 2 (ธ) เจ้าอาวาสวัดเลียบปัจจุบัน มีรายละเอียดดังนี้

“...สร้างหรือบ่อน้ำของวัดเลียบนี้สร้างในสมัยหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล เป็นเจ้าอาวาส วัดเลียบ เป็นแห่งเดียวในเมืองอุบลฯ ที่ยังใช้งานอยู่ ในอดีตมีหลายวัดที่มีสิ่งนี้ เช่น วัดสุทัศนาราม วัดใต้ วัดบ้านน้อย มีหลักฐานภาพสร้างนี้ในอดีต เป็นภาพถ่ายเก่า ที่หลวงปู่เสาร์นั่งเหนือโต๊ะนักเรียน ในสมัยที่วัดใช้เป็นโรงเรียนบูรพาอุบลในอดีตใกล้กับ“สร้าง” วัดทุกแห่งที่หลวงปู่เสาร์เป็นผู้บุกเบิกสร้างมักมีการสร้าง “สร้าง” หรือบ่อน้ำแทบทุกแห่ง น้ำนี้ไม่เหือดแห้ง ใส่สะอาด ใช้ได้ตลอดทั้งปี ชุมชนแถบนี้อาศัยน้ำจากบ่อนี้ทั้งหมด ใช้กินเป็นหลัก บ้างก็นำไปขาย สมัยก่อนใช้อุปกรณ์โบราณตัก ตอนหลังเป็นปั๊ม ได้แก่ คุ่มวัดเลียบ คุ่มวัดกลาง คุ่มวัดบูรพา คุ่มวัดพลแพน คุ่มวัดใต้ เป็นต้น ปัจจุบันได้สร้างอาคารขนาดเล็กครอบบ่อน้ำโบราณนี้ และยังใช้งานอยู่ โดยการสูบน้ำขึ้นมาใช้เป็นน้ำประปาภายในวัด ช่วยประหยัดค่าน้ำได้มาก...” (อุบลคณาภรณ์, พระครู, 2559)

ภาพ 3 ซ้าย : อาคารแปดเหลี่ยมที่สร้างครอบ“สร้าง”ของวัดเลียบ
 ขวา : สภาพ “สร้าง” ของวัดเลียบในปัจจุบัน

ผู้เขียนมีโอกาสได้รับฟังคำบอกเล่าจากบุคคลที่เคยใช้ “สร้าง” นี้ ซึ่งเป็นบุคคลใน คุ่มวัดเลียบอยู่สองท่าน⁷ ย้อนกลับไปเมื่อห้าสิบปีที่ผ่านมา จากคำบอกเล่าต่าง ๆ และการ ศึกษาเอกสารต่าง ๆ ทำให้เห็นความสำคัญ“สร้าง”แห่งนี้ ในหลายประเด็น ดังประมวลได้ ดังนี้

⁵ จากการสนทนาในเฟซบุ๊กของผู้เขียน ซึ่งได้เผยแพร่เรื่องสร้างวัดเลียบ เมื่อวันที่ 31 มกราคม 2559

1. แหล่งน้ำกินน้ำใช้ของคนในชุมชน

ชุมชนต่าง ๆ ในเมืองอุบลราชธานี มีการแบ่งเป็น “คุ้มวัด” แต่ละวัดมักมี “สำง” เป็นของตน แต่จากคำบอกเล่าของท่านเจ้าอาวาสวัดเลียบทำให้ทราบว่า คุ้มวัดอื่น ๆ มักจะมามากน้ำที่ “สำง” ของวัดเลียบ เช่นกัน อาจเป็นเพราะรสชาติของน้ำที่ “สำง” นี้ อร่อยกว่า “สำง” อื่นก็เป็นได้ ตลอดจนยังเป็นการสร้างรายได้ให้แก่คนในชุมชนจากการจำหน่ายน้ำ ดังคำบอกเล่าของรองศาสตราจารย์วิณา วิสเพ็ญ ว่า

“...“สำง” นี้สำคัญมาก เป็นแหล่งที่ผู้คนกล่าวว่า น้ำดื่ม “สำง” นี้รสดีหลาย สมัยก่อนได้ใช้น้ำที่นี้ดื่มทั้งคุ้ม เวลาตกจะใช้กะป้อมผูกเชือกตก ชาวบ้านก็มีอาชีพขายน้ำกิน ก็เพราะ “สำง” วัดเลียบนี้...คนที่มีอาชีพขายน้ำกิน จะมีรถเข็น (รถซุก) และเอาปั๊ปใส่ประมาณ 6 ปี๊บ แล้วซุกไปตามถนน คนก็จะซื้อทีละปี๊บสองปี๊บ ยามแล่งเพิ่นเมื่อยแล้วก็จะมานั่งไสเหลที่บ้าน เพราะสมัยก่อน แม่ออกร้านขายของชำและขายเหล้าเป็นเป็กชีวิตก็เลยคุ้นชินกับบรรดาลุง น้ำ ผู้ใช้แรงงานมาแต่น้อย ๆ ก็นับถือว่า เพิ่นหากินสุจริต ม่วนตัว ชีวิตสมัยก่อน...” (วิณา วิสเพ็ญ, 2559)

2. สถานที่พบปะกันของคนในชุมชน

แม้ชาวคุ้มวัดเลียบ จะได้พบปะกันในงานบุญประเพณีต่าง ๆ ของวัด อันเป็นศูนย์กลางของชุมชน แต่ก็ยังเป็นด้วยกิจการงานบุญในพระพุทธศาสนา หรือกิจที่เป็นธุระ ต่างกับการมาพบปะกันที่บ่อน้ำ อันเป็นภารกิจประจำวัน มีความเป็นกันเองสูง อีกทั้งหนุ่มสาวได้มาพบกันอย่างเปิดเผย และมีวัฒนธรรมอันดีงาม สะท้อนความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันของสังคมในอดีต ดังคำบอกเล่าของ อาจารย์อมรวิลา วิสเพ็ญ ว่า

“...น้ำ“สำง”บ่อนี้เป็นที่พบปะของหนุ่มสาวในคุ้มวัดเลียบ วัดได้ สาวหนุ่ม มาตักน้ำไปดื่มกิน ถ้อยทีถ้อยอาศัย หนุ่มตักให้สาว ๆ หากกลับบ้าน สมัยนั้นยังรู้สึกส่วนตัว เองยังเด็ก มาตักน้ำก็สนุกสนานมาก ชีวิตมีคุณค่า...” (อมรวิลา วิสเพ็ญ, 2559)

“สำง” วัดเลียบจึงจัดเป็น “สำงแข่ง” คือ สำงที่ใช้ประโยชน์เพื่อการอุปโภค น้ำเป็นหลัก เมื่อพิจารณาจากคำบอกเล่าของท่านเจ้าอาวาส และผู้เคยใช้สำงนี้ การพัฒนาระบบประปา และการบริโภคน้ำขวด น้ำกรองในปัจจุบันทำให้คนรุ่นใหม่แทบไม่รู้จัก “สำง” เสียแล้ว อย่างไรก็ตามที่ “สำง” แห่งนี้ยังคงอยู่มาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากยังมีประโยชน์ในการนำน้ำมาใช้ประโยชน์อยู่โดยเฉพาะในวัดเลียบ ท่านเจ้าอาวาสกล่าวว่าทำให้วัดประหยัดค่าน้ำได้เป็นอย่างมาก อนึ่งผู้เขียนยังได้ฟังคำบอกเล่าจากนางระเบียบ จิตตะยโสธร คุณยายของผู้เขียน ซึ่งเคยอาศัยกับญาติที่อยู่ในละแวกคุ้มวัดเลียบ เมื่อตอนสาว ๆ ท่านเล่าว่า บ่อน้ำ “สำง”

นี่นอกจากใช้ดื่มกินแล้ว ยังเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์อีกด้วย ซึ่งคงมีที่มาจากการที่หลวงปู่เสาร์ เคยเป็นเจ้าอาวาส และ “สร้าง” นี้ยังเชื่อว่าหลวงปู่เสาร์เป็นผู้ขุดหรือเป็นผู้ควบคุมการสร้าง ทำให้ “สร้าง” นี้ยังได้รับการสงวนไว้เป็นมรดกของชุมชนที่ทราบกันในเขตคุ้มวัดเลียบเป็นอย่างดี

สรุปและข้อเสนอแนะ

“สร้าง” ถือเป็นภูมิปัญญาของคนโบราณในการสร้างแหล่งน้ำกินน้ำใช้น้ำกินแก่ชุมชนในอดีต แม้จะอยู่ใกล้แม่น้ำ แต่ด้วยคำนึงถึงความสะดวกและรสชาติ จึงได้มี “สร้าง” ไว้ในชุมชน ในเขตเมืองอุบลราชธานี พบว่ามี “สร้าง” อยู่เป็นจำนวนหนึ่ง โดยส่วนใหญ่อยู่ในวัดวาอาราม อันเป็นสถานที่สาธารณะของชุมชน สอดคล้องกับความเป็น “บ่อน้ำสาธารณะ” ที่ทุกคนมีสิทธิใช้ร่วมกันอย่างเสมอภาค

“สร้าง” ของวัดเลียบ เชื่อว่าสร้างขึ้นราวปี พ.ศ. 2435 โดยหลวงปู่เสาร์ กนตสีโล เป็นแหล่งน้ำสำคัญของชุมชนคุ้มวัดเลียบ และคุ้มวัดอื่น ๆ ในเมืองอุบลราชธานีมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน จากความทรงจำของผู้เคยใช้งานนอกจากเป็นแหล่งน้ำดื่มแล้ว ยังเป็นสถานที่พบปะของคนในชุมชน สร้างความสามัคคีในคุ้มของตนอย่างเหนียวแน่น ปัจจุบัน “สร้าง” ของวัดเลียบยังถูกใช้งานในกิจการของวัด แม้ “สร้าง” จะเป็นสิ่งที่ใกล้จะสูญหายไปจากสังคม แต่อย่างไรก็ตามควรมีการศึกษาหรือพัฒนา “สร้าง” ในประเด็นเหล่านี้ อาทิ

การส่งเสริมประชาสัมพันธ์ “สร้าง” ของวัดเลียบ ไปในวงกว้าง ในฐานะมรดกของเมืองอุบลราชธานีที่ยังคงหลงเหลืออยู่ เนื่องจากในปัจจุบันหากมีใช้ในชุมชนหรือคนรุ่นเก่าแล้วจะไม่มีใครรู้จัก “สร้าง” แห่งนี้เลย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในด้านการท่องเที่ยวอีกด้วย ศึกษาเก็บข้อมูล “สร้าง” แห่งอื่น ๆ ในเมืองอุบลราชธานี ว่ายังมีเหลืออยู่เท่าใด มีการใช้ประโยชน์ ความสำคัญ หรือสามารถพัฒนาแก่ชุมชนสังคมในปัจจุบันได้หรือไม่

ประเด็นต่าง ๆ เหล่านี้ หากมีการศึกษา จะเป็นรากฐานภูมิปัญญาในการจัดการน้ำที่ชาญฉลาดของบรรพบุรุษเราต่อไป มิใช่ปรากฏแค่เพียงเรื่องเล่าที่จะผ่านไปเพียงเท่านั้น แต่ยังคงตระหนักถึงประโยชน์ที่มีในการศึกษา “อดีต” และพัฒนาต่อไปใน “อนาคต” อีกด้วย

เอกสารอ้างอิง

กนตลีลมหาเถรานุสรณ์. (2554). กรุงเทพฯ : มติชน.

ทองแดง อตฺตสนฺโต, พระ. (2532). ประวัติวัดมหาวนาราม (พระอารามหลวง). อุบลราชธานี :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ปรีชา พิณทอง. (2532). สารานุกรมภาษาอีสาน-ไทย-อังกฤษ. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์
ศิริธรรม.

พิชญ์ สมพอง. (2542). “ล้าง (บ่อน้ำ)” ใน สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 13.
กรุงเทพฯ : มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

วัดเลียบ อุบลราชธานี อารามแห่งบูรพาจารย์. (2554). กรุงเทพฯ : มติชน.

วีระ สดฺดสังข์. (2556). วัฒนธรรมบ่อน้ำ น้ำล้าง น้ำล้างแสง. ทางอีสาน. 2 (14) มิถุนายน,
หน้า 64 – 68.

ปกรณ ปุกหุด. ล้างวัดเลียบ. <https://www.facebook.com/pakorn.pukkahuta/posts/898702890226244>. (31 มกราคม 2559).

พระไตรปิฎก เล่มที่ 15 พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ 7 สังยุตตนิกาย สคาถวรรค วนโรป
สูตรที่ 7. <http://www.84000.org/tipitaka/pitaka2/v.php?B=15&A=966&Z=976> (10 มิถุนายน 2559)

ระเบียบ จิตตยะโสธร. (ผู้ให้สัมภาษณ์). ปกรณ ปุกหุด (ผู้สัมภาษณ์). (30 พฤษภาคม 2559)
อุบลคณาภรณ์, พระครู (ผู้ให้สัมภาษณ์). ปกรณ ปุกหุด (ผู้สัมภาษณ์). (8 มิถุนายน 2559)